

УДК 330.341.1:338

Ю. О. Волощук,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
В. Р. Волощук,
канд. екон. наук, асистент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Подільський державний аграрно-технічний університет

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Yuliia Voloshchuk, Vitaliy Voloshchuk

STATE AND PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Проведено аналіз інноваційної діяльності підприємств України. Визначено основні підходи до розуміння поняття «інноваційний розвиток підприємств». Зазначено основні рушійні сили інноваційної діяльності для аграрних підприємств та головні проблеми, що перешкоджають розвитку такої діяльності. Окреслено головні тенденції діяльності інноваційно-активних підприємств та обґрунтовано основні напрями інноваційної діяльності, виявлені проблеми інноваційної діяльності підприємств з урахуванням специфіки функціонування суб'єктів агропромислової сфери. Визначено основні напрямки інноваційного розвитку підприємства в сучасній економіці. Доведено, що інноваційний розвиток підприємства – це процес спрямованої закономірної, якісної зміни стану підприємства який залежить від його інноваційного потенціалу, джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства шляхом реалізації уміння знаходити нові рішення та розвивати ідеї.

The purpose of the article is to summarize the peculiarities of innovative activity in agro-industrial enterprises and identify current trends with the subsequent outlining of the prospects of ensuring their effective functioning and further innovative development.

The analysis of innovative activity of Ukrainian enterprises has been carried out. The basic approaches to understanding the concept of "innovative development of enterprises" are defined. The basic directions of innovative development of the enterprise in the modern economy are determined. It is proved that the innovative development of the enterprise is a process of directed regular, qualitative change of the state of the enterprise, which depends on its innovative potential, the source of which are innovations that create qualitatively new opportunities for further activity of the enterprise by realization new solutions and develop ideas.

The main tendencies of activity of innovative-active enterprises of industry are outlined and the basic directions of innovative activity are substantiated, problems of innovative activity of enterprises are considered, taking into account the specifics of functioning of subjects of agro-industrial sphere. It is proved that innovative enterprises only 18.4% of the total number, 2.8% carried out only process innovations, 5.1% - only marketing. A significant proportion of businesses are non-innovative. In the vast majority, they pay little attention to educational

activities and cooperation with universities, academic institutions (only 5.9% and 8.4% of the total, respectively), which is a very negative factor.

The following factors prevented companies from innovating: too high innovation costs, lack of funds to innovate. Other factors are uncertain demand for innovative products as well as competitors. Information support, the ability to network and collaborate with research institutions, as well as the availability of highly qualified personnel capable of conducting such activities are also affected.

Innovative development processes with the widespread introduction of machinery, new equipment, new technologies and types of raw materials and products, organizational and managerial innovations, convergence of technologies, positioning on the individualization of products in all areas of production, operations and types of work will contribute to the intensification of production, productivity growth the share of manual labor in production, facilitating and improving working conditions, reducing the complexity of production.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, підприємства, інноваційна діяльність, промисловість, аграрні підприємства.*

Keywords: *innovations, innovative development, enterprises, innovative activity, industry, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. Сучасні виклики світової господарської системи вимагають від вітчизняних підприємств поглиблення інноваційно-орієнтованого напрямку діяльності. Аграрні підприємства країни досить суттєво відстають в показниках ефективності та продуктивності, а також рівня модернізації від підприємств аграрної сфери розвинутих країн, однак при цьому вони забезпечують третину валового внутрішнього продукту країни. Тож в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів, для вирішення проблем продовольчої безпеки, підвищення рівня процесів ефективності галузі та подальшого розвитку пріоритетним напрямком є саме інноваційна діяльність підприємств. Тому подальші дослідження перспектив інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислових підприємств, а також окреслення основних пропозицій з питань активізації інноваційних процесів в аграрній галузі набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато досліджень з проблем інноваційного розвитку агропромислових підприємств у своїй науковій діяльності провели Геєць В., Макаренко М., Лупенко Ю., Саблук П., Вініченко І., Шпикуляк О., Шубравська О., Ілляшенко С., Сіренко Н. та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, залишається невирішеним такий перелік питань як: обґрунтування пріоритетних напрямів, виявлення проблем та перспектив інноваційного розвитку з урахуванням специфіки функціонування суб'єктів агропромислової сфери у нових економічних умовах.

Мета статті полягає в узагальненні особливостей, виявленні сучасних тенденцій з послідовним окресленням забезпечення ефективного функціонування і подальшого інноваційного розвитку агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто наголосити, що саме володіння інноваціями, котрі є стимуляторами розвитку підприємства, забезпечує перемогу у конкурентній боротьбі. Методологічні та практичні засади інноваційної діяльності агропромислових підприємств в умовах перехідного періоду потребують детального опрацювання, оскільки зарубіжний досвід у цій сфері не може бути адаптований в Україні без урахування особливостей розвитку вітчизняної економіки.

В економічній літературі представлено два основних підходи до розуміння терміну «інноваційний розвиток»:

1) предметно-технологічний або орієнтований на результат наукової чи науково-технічної діяльності;

2) функціональний, при якому інноваційний розвиток пов'язується із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів.

Розвиток – це специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного. Оскільки розвиток – це процес, то він, як і будь-який процес, має рушійну силу. Рушійною силою є результат суперечностей між потребами, наявними механізмами під впливом різноманітних факторів та чинників. Рушійна сила проявляється у підвищенні активності системи чи підприємства, яка спрямована на розвиток системи якостей, необхідних для задоволення певних потреб [2].

Нині в більшості випадків як у дослідженнях вітчизняних, так і іноземних науковців термін «інноваційний розвиток» використовується, коли йдеться про відповідний тип розвитку на макрорівні і

проводяться дослідження щодо механізму реалізації науково-технічного прогресу в процесі економічного розвитку країни, регіону, формування «економіки знань», пошуку нових джерел економічного зростання, побудови державної інноваційної моделі розвитку тощо.

Під інноваційним типом розвитку, як правило, розуміють «...спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи, на періодичному перегрупуванні сил, обумовленому логікою НТП, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг» [3]

Головною рушійною силою, що мотивує інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств є інтерес аграріїв до збільшення прибутковості підприємств, можливість отримати додатковий ефект від впровадження новацій тощо.

Однак офіційна статистика в Україні на сьогодні не узагальнює інформації щодо стану, характеру та особливостей інноваційної діяльності процесів розвитку сільськогосподарських підприємств. Це суттєво ускладнює аналіз інноваційної діяльності підприємств, що за КВЕД відповідають коду А – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство. Окрема інформація щодо інноваційної діяльності аграрних підприємств частково висвітлювалась органами статистики до 2015 р., і за період 2010 -2015 рр. обсяг наукових та науково-технічних робіт скорочено на 73 %.

За даними Державної служби статистики інноваційними підприємствами є лише 18,4 % від загальної їх кількості, 2,8 % здійснювали процесні інновації, 5,1 % – маркетингові. Тобто, лівова частка підприємств є неінноваційними.

Дані таблиці 1 засвідчують, що великі підприємства, що мають 250 і більше працівників, мають більшу можливість до створення і впровадження інновацій, адже саме персонал підприємства є одним з вагоміших рушійних сил інноваційної діяльності і саме великі підприємства мають можливість створювати відділи наукових досліджень, провадити підвищення кваліфікації працівників, заохочувати їх до створення новаторських розробок, ідей тощо.

Упродовж 2014-2016 рр. частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, склала 18,4 %. Технологічні інновації здійснювали 11,8 %, нетехнологічні – 13,4%. Відповідно найвища частка як технологічно інноваційних, так і нетехнологічно інноваційних підприємств була серед великих підприємств (відповідно 11,5 % і 8,2 %).

Таблиця 1.
Розподіл підприємств за типами інновацій та кількістю працюючих в 2017 р., %

	Обстежені підприємства, усього	З них інноваційно активні	У тому числі запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	18,4	5,0	6,8	6,6
у т.ч. з кількістю працюючих					
до 49 осіб	100,0	14,8	3,8	4,9	6,1
50–249 осіб	100,0	24,7	7,3	9,8	7,6
250 осіб і більше	100,0	39,6	11,5	19,9	8,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Загалом майже 40 % великих підприємств були інноваційно активними в тій чи іншій мірі, і лише 14,8 % малих та близько 25 % середніх. Розглядаючи підприємства в розрізі видів економічної діяльності, можна відмітити, що протягом 2014-2016 рр. найвища частка інноваційних була у сфері інформації та телекомунікації (22,1 %), переробної промисловості (21,9 %), фінансової та страхової діяльності (21,7 %), архітектури та інжинірингу 20,1 % (рис. 1).

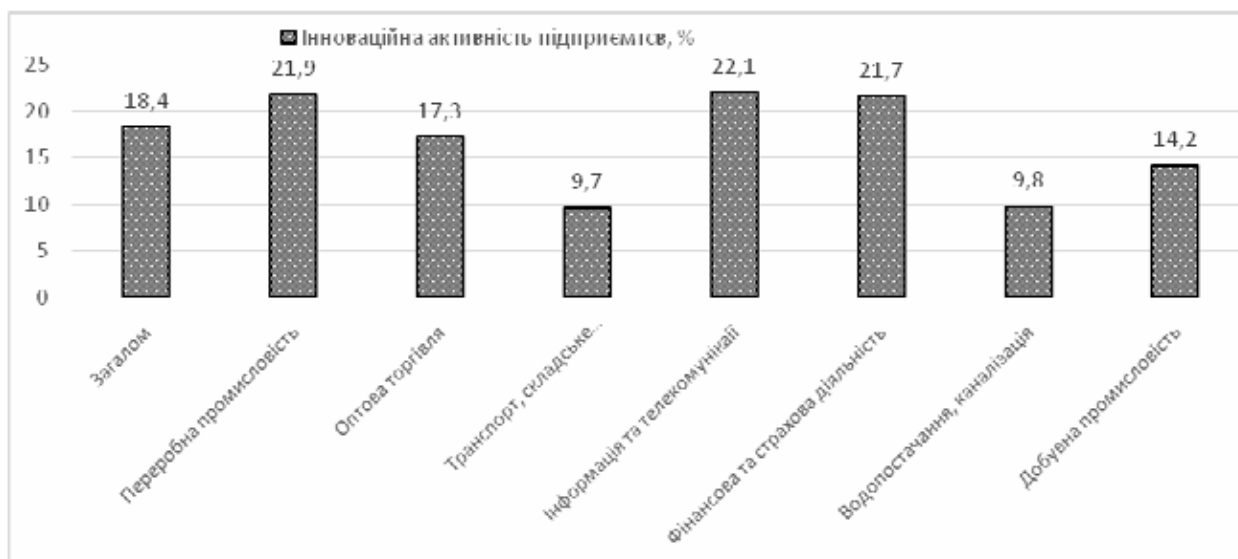

Рис. 1. Інноваційна активність підприємств за 2014-2016 рр., у % до загальної кількості обстежених підприємств відповідного виду діяльності.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Так, 59 % підприємств, які впроваджували технологічні інновації, в межах цієї діяльності придбали машини та обладнання, програмне забезпечення, 23, % – внутрішні науково-дослідні розробки (НДР). Негативним є те, що зовнішні НДР та придбання зовнішніх знань у інших підприємств була в центрі уваги лише 9,3 % та 11,4 % підприємств відповідно. Навчальною підготовкою для інноваційної діяльності власного персоналу займалися 17,5 % підприємств. Тобто, підприємства в переважній більшості мало уваги приділяють саме навчальній діяльності та співпраці з університетами, науковими установами (лише 5,9 % та 8,4 % від загальної кількості відповідно).

Найважливішими партнерами всіх інноваційних підприємств по співробітництву є постачальники обладнання, матеріалів, компонентів або програмного забезпечення (26,1 %), а також клієнти або споживачі (13,7%).

32,4% інноваційних підприємств співпрацювали з підприємствами України, і лише 5,7% – країн Європи.

Близько третини підприємств провадили діяльність щодо організації виробництва нових або вдосконалених продуктів чи процесів, техніко-економічного обґрунтування, розробки програмного забезпечення, тестування та технічного оснащення. Більшість з них, а саме 89,5 % здійснювали таку діяльність за власний рахунок, і лише 3,1 % за рахунок іноземних інвестицій.

Зазначимо, що за період 2014-2016 рр. майже 69,8 % загального обсягу інноваційних витрат підприємства спрямували на придбання машин, обладнання, програмного забезпечення, 15,0 % – на виконання внутрішніх НДР та 9,1 % – на придбання зовнішніх НДР.

У таблиці 2 наведено розподіл підприємств, які вважали, що зазначені фактори суттєво впливали на їхнє рішення розвивати інноваційні проекти або стримували здійснення інноваційної діяльності упродовж 2014-2016 рр.

Здійснювати інновації підприємствам перешкоджали такі чинники:

Таблиця 2.
Розподіл не інноваційних підприємств за причинами
що перешкоджали здійсненню інновацій протягом 2014-2016 рр., %

Немає вагомих причин здійснювати інновації	83,0
у тому числі: низький попит на інновації на ринку	10,2
через попередні інновації	8,7
через дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку	5,9
відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій	9,3
Можливому впровадженню інновацій перешкоджають вагомі чинники	17,0
у тому числі: відсутність коштів у межах підприємства	9,7
відсутність кредитів або приватного капіталу	5,0
зависокі витрати на інновації	9,0
відсутність кваліфікованих працівників	2,0
відсутність партнерів по співпраці	1,4
труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій	6,5
невизначений попит на інноваційні ідеї	2,8
занадто велика конкуренція на ринку	5,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

надто високі інноваційні витрати, недостатність коштів для здійснення інноваційної діяльності у межах підприємства або поза її межами – проведення науково дослідної роботи, значні витрати фінансових ресурсів на обладнання, навчання кадрів, заробітну плату для висококваліфікованого персоналу. Іншими чинниками є невизначений попит на інноваційні товари, а також конкуренти. Значний вплив мають інформаційне забезпечення, можливість налагоджувати зв'язки та співпрацювати з науково-дослідними установами, а також наявність висококваліфікованого персоналу, що здатен провадити таку діяльність. Відмітимо, що серед причин, що перешкоджали здійсненню інновацій підприємствам, головно є низький попит на інновації на ринку (83 %) протягом 2014-2016 рр., а 10,2 % з підприємств не мали хороших ідей або можливостей для інновацій.

Загалом тенденції, що склались відносно інноваційної діяльності підприємств показують тільки загальну ситуацію, але слід врахувати, що на неї можуть впливати форми господарювання підприємств, власності, вид діяльності, розмір та приналежність до певної галузі.

Аналіз інноваційної активності підприємств промисловості, обсяги їх витрат на даний вид діяльності та обсяги реалізованої інноваційної продукції показують, що в 2017 році серед 759 промислових підприємств тільки 16,2 % були інноваційно активними.

Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційно-активних підприємств була в Харківській обл. (28,1 % від загальної кількості промислових підприємств області), Тернопільській (27,5 %), Миколаївській (26,9 %), Черкаській (24,4 %), Кіровоградській (22,6 %), в м. Києві (20,7 %). Саме Харківська область має найбільшу кількість інноваційно-активних підприємств – 111, а м. Київ – 95. В інших областях кількість таких підприємств коливається від 7 до 51.

У розрізі видів економічної діяльності слід виокремити підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (53,8%), інших транспортних засобів (37,1%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34,0%), напоїв (25,9%), електричного устаткування (25,2%), хімічних речовин і хімічної продукції (25,0%).

Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю покажемо в табл. 3.

Таблиця 3.
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од

	Кількість підприємств
Усього	759
з них:	
мали витрати на інноваційну діяльність	631
упроваджували інновації	672
з них:	
упроваджували інноваційні види продукції	358
упроваджували нові процеси	456
реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала суттєвих технологічних змін протягом останніх трьох років	450

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як видно із даних табл.3 проваджували інноваційні види продукції 358 інноваційно-активних підприємств; 456 проваджували нові процеси; 450 реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала суттєвих технологічних змін протягом останніх трьох років.

Зазначимо, що на сьогодні власні кошти підприємств є основним джерелом фінансування інноваційних витрат – 7704,1 млн. грн. (або 84,5 % загального обсягу витрат на інновації). Тільки 8 підприємств отримали фінансування на інноваційну діяльність з державного бюджету, 17 підприємств – з місцевих бюджетів (обсяг яких становив 322,9 млн. грн. або 3,5 %).

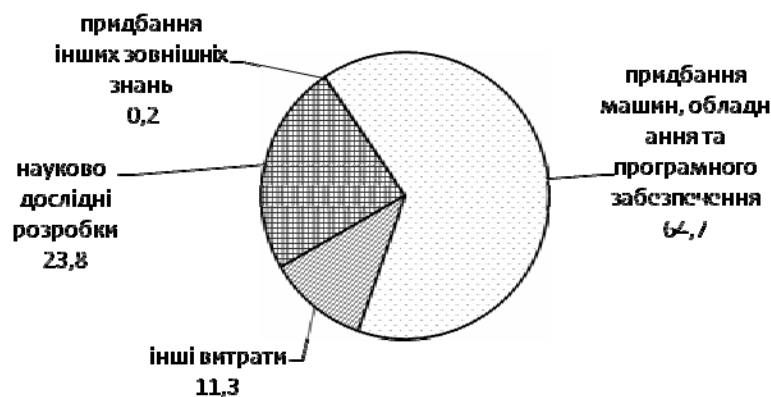

Рис. 2. Розподіл обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності в 2017 р., %
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Як видно із рис. 2. в 2017 р. на інновації підприємства витратили 9,1 млрд. грн., у т.ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд. грн., на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,2 млрд. грн., на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,02 млрд. грн. та на інші роботи, пов’язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати), – 1,0 млрд. грн. Найбільше коштів витрачено підприємствами м. Києва, Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей; серед видів економічної діяльності – підприємствами з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (13,5%), інших транспортних засобів (13,3%), харчових продуктів (12,6%) [4].

Динаміка впровадження інновацій промисловими підприємствами показано на основі даних у таблиці 4.

Таблиця 4.
Динаміка впровадження інновацій промисловими підприємствами

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	...
2017	14,3	1831	611	2387	751	
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	2,8	89,6	127,5	99,1	113,3	-

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Так, зауважимо, що в 2017 р. промислові підприємства впровадили 1831 нових технологічних процесів, що на 10 % менше ніж в 2010 році, а в 2016 р. їх було 3489 (майже в 2 рази більше). З них 611 – це маловідходні, ресурсозберігаючі технології, хоча їх було більше в 2016 р., проте в 2017 році склали 33 % проти 21% від усіх запроваджених нових технологій.

Було впроваджено також 2387 інноваційних видів продукції, з яких 477 – нових виключно для ринку, 1910 – нових лише для підприємства. Нових видів техніки впроваджено на 13,3 % більше ніж минулого року.

Найбільше інновацій традиційно впровадили підприємства м. Києва (30 %), Харківської (12,6 %), Сумської (12,3 %), Запорізької (7,8 %) та Дніпропетровської (5,8%) областей; за видами економічної діяльності – підприємства з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (18,8 %), добування природного газу (17,7 %), виробництва готових металевих виробів (13,4 %), та харчових продуктів (7,9 %).

Визначено, що найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Харківської (16,6%), Запорізької (13,4%), Львівської (10,3%), Сумської (9,1%) областей та м. Києва (8,3%). А розглядаючи впровадження інновацій за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування (23,9%), харчових продуктів (21,4%), основних фармацевтичних продуктів і препаратів (7,8%). (табл. 5).

Таблиця 5.
Кількість підприємств за типами інновацій та регіонами, од

	Кількість підприємств	У тому числі впроваджували				
		інноваційні види продукції	з них		інноваційні процеси	з них маловідходні, ресурсозберігаючі
			нові для ринку	нові для підприємства		
Україна	672	358	90	302	456	198
Вінницька	15	11	5	10	8	5
Волинська	16	4	1	3	8	5
Дніпропетровська	46	18	5	16	40	11
Донецька	22	12	3	11	19	11
Житомирська	23	9	1	8	10	3
Закарпатська	12	4	–	4	7	6
Запорізька	37	26	6	22	21	7
Івано-Франківська	23	15	–	15	16	10
Київська	37	16	4	14	28	4
Кіровоградська	15	12	2	10	9	6
Луганська	5	3	–	3	4	3
Львівська	47	24	8	20	40	12
Миколаївська	16	8	3	5	8	2
Одеська	35	15	3	13	28	22
Полтавська	23	15	1	14	13	2
Рівненська	7	3	–	3	6	2
Сумська	18	17	8	12	8	5
Тернопільська	25	7	2	5	23	4
Харківська	105	55	17	44	68	38
Херсонська	15	11	3	11	11	2
Хмельницька	8	3	–	3	6	2
Черкаська	31	15	3	13	19	7
Чернівецька	8	7	–	7	6	4
Чернігівська	10	7	2	5	9	6
м. Київ	73	41	13	31	41	19

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Дані табл.5 свідчать про те, що у 2017 р. 450 підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 17,7 млрд. грн. Серед таких підприємств 39,8% експортували її на 5,5 млрд. грн. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 4,5 млрд. грн. (на експорт – 41,5%). Значна кількість підприємств (83,8%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 13,2 млрд. грн. (27,7% поставок такої продукції було за кордон). У результаті інноваційної діяльності 8 підприємств створили нові технології, з яких 59 було передано іншим підприємствам, зокрема 2 – за межі України.

Аналіз витрат на виконання наукових досліджень і розробок за всіма видами робіт у фактичних цінах вказує на тенденцію росту на 65%. Найвищі темпи росту відбулись на виконання прикладних досліджень, майже вдвоє, та на 67,9 % – на науково-технічні розробки. Проте наразі все ж мають місце проблеми у сфері інноваційного розвитку підприємства. Значним чином скорочено державне фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, що призвело до суттєвих проблем у сфері інноваційної діяльності самих підприємств, а також спеціальних наукових та науково-дослідних установ.

Однак загальне прагнення в отриманні вищих результатів та підвищення ефективності діяльності підготує керівників підприємств до активізації самостійної інноваційної діяльності. Вони усвідомлюють, що стратегія інноваційного розвитку в ринкових умовах стає головним елементом зростання ефективності діяльності підприємства. Основні напрями інноваційного розвитку підприємства в сучасній економіці відображено на рисунку 3.

Рис. 3. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку агропромислових підприємств

Джерело: розроблено автором

Пропонуємо інноваційний розвиток підприємства визначати як процес спрямованої закономірної, якісної зміни стану підприємства який залежить від його інноваційного потенціалу, джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства шляхом реалізації уміння знаходити нові рішення та ідеї щодо:

- комплексної техніко-технологічної модернізації виробництва,
- комп'ютеризації та роботизації бізнес-процесів;
- використання новітніх технологій через удосконалення виробничих процесів на основі використання нано-, біо-, когнітивних та інформаційних технологій;
- пошук нових видів сировини, ресурсозберігаючих технологій;
- цифровізацію економіки організацій;
- використання нових видів техніки, сортів рослин, порід тварин у виробництві;
- застосування нових креативних підходів в управлінні та освіті, які будуть орієнтовані на впровадження нових методів організації виробництва та отримання навичок, впровадження сучасних систем управління, нових інструментів і методів, форм активізації персоналу;
- диверсифікації видів діяльності;
- орієнтацію на споживачів, виробництво і позиціонування принципово нової продукції з доданою вартістю.

Висновки з даного дослідження. Інноваційні процеси розвитку з широким впровадженням системи машин, нового обладнання, нових технологій та видів сировини та продукції, організаційних та управлінських інновацій, конвергенції технологій, позиціонування щодо індивідуалізації продукції на всіх ділянках виробництва, операціях і видах робіт сприятимуть інтенсифікації виробництва, зростанню продуктивності праці, скороченню частки ручної праці у виробництві, полегшенню і поліпшенню умов праці, зниженню трудомісткості продукції. Такі інновації, підвищують якість і ефективність роботи підприємства та поліпшують обмін інформацією й використання нових знань і технологій, а також можуть впливати на продуктивність фірми, вихід на нові ринки або сегменти ринку та розробка нових способів просування продукції та загальний розвиток підприємства.

Список літератури.

1. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи: [монографія]. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 516 с.
2. Волощук Ю.О. Діалектична сутність поняття «ефективний розвиток». *Проблеми системного підходу в економіці*. Збірник наукових праць Національного авіаційного університету. 2018. Випуск 3(65). Частина 1. С. 13-19.
3. Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулов М.М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. К. : Центр навчальної літератури, 2012. 448 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Пілявоз Т.М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки. *Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-вироб. журнал*. 2012. № 4. С. 185-190.

References.

1. Lupenko, Yu.O. Malik, M.J. and Shpykuliak, O.H. (2014), Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative provision of agricultural development of Ukraine: problems and prospects], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Voloschuk, Yu.O. (2018), "The dialectical essence of the concept of "effective development". Problems of systematic approach in economy", Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho aviatsijnoho universytetu, vol. 3 (65), no. 1, pp. 13-19.
3. Zakharchenko, V.I. Korsikova, N.M. and Merkulov, M.M. (2012), Innovatsijnyj menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky [Innovation management: theory and practice in the conditions of economic transformation], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Aug 2018).
5. Piliavoz, T.M. (2012), "Innovative development of the enterprise as an important aspect of economic development", Innovatsijna ekonomika: Vseukr. nauk.-vyrob. zhurnal, vol. 4, pp. 185-190.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.